

УДК 343.985:343.326

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ БІОЛОГІЧНОГО ТЕРОРИЗМУ В СИСТЕМІ СВІТОВИХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН

Мар'яна КРАВЧУК,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
Тернопільського національного економічного університету

АНОТАЦІЯ

У результаті аналізу доктринальних джерел із питань соціально-правового регулювання протидії різним видам технологічного тероризму встановлено, що терористи, намагаючись протистояти засобам боротьби з ними з боку суспільства, удосконалюють способи вчинення чи погрози вчинення ядерних, хімічних, біологічних терористичних актів. Вивчено передумови, сутність, механізм вчинення та наслідки біотероризму та доведено, що протидія застосуванню біологічної зброї повинна формуватися на основі дослідження цього негативного феномена як сучасного політико-правового та соціального явища. З метою захисту українського суспільства від біотерористичних загроз запропоновано формування основних засад протидії біотероризму в системі державної політики національної безпеки шляхом удосконалення анти-терористичного законодавства.

Ключові слова: адміністративний механізм протидії, біологічна зброя, біологічний тероризм, доктринальні джерела, соціально-правове регулювання, суспільно-політичні відносини, терористична діяльність.

PREREQUISITES FOR THE EMERGENCE OF BIOLOGICAL TERRORISM IN THE SYSTEM OF WORLD SOCIO-POLITICAL RELATIONS

Mariana KRAVCHUK,
PhD in Law,
Associate Professor at the Department of Criminal Law and Procedure
of Ternopil National Economic University

SUMMARY

As a result of the analysis of doctrinal sources on the issues of social and legal regulation of counteraction to various types of technological terrorism, it has been established that terrorists, in an attempt to resist means of combating them from the society, are improving the ways of committing or threatening to commit nuclear, chemical and biological acts of terrorism. Prerequisites, essence, mechanism of committing and consequences of bioterrorism are studied and it is proved that counteraction to the use of biological weapons should be formed on the basis of research of this negative phenomenon as a modern political and legal and social phenomenon. In order to protect Ukrainian society from bioterrorism threats, it is proposed to formulate the basic principles of counterterrorism in the system of state policy of national security by improving anti-terrorism legislation.

Key words: administrative mechanism of counteraction, biological weapons, biological terrorism, doctrinal sources, social and legal regulation, social and political relations, terrorist activity.

Постановка проблеми. Розвиток суспільно-політичних відносин другої половини ХХ століття був ознаменований зародженням різних видів неправомірної діяльності в суспільстві злочинними угрупованнями: вибухи автомобілів біля державних та громадських будівель і споруд, викрадення людей та тримання їх у неволі як заручників, захоплення літаків із метою несанкціонованого перельоту до іншої країни тощо. Усе це було названо акціями терористів, які вчинялися протягом усього минулого століття у різних країнах світу та були спрямовані на знищення максимальної кількості людей, а також їх залякування, забезпечення виконання неправомірних вимог, тобто формування дестабілізації ситуації в суспільстві.

Кількість терористичних актів у ХХІ столітті не зменшується, а кількість жертв має тенденцію до зростання. Спробуємо припустити, що збереження тенденції застосування терористичними організаціями хімічної, біологічної (бактеріологічної) зброї масового ураження найближчим часом може призвести до позбавлення життя значної кількості людей і створення у світовому суспільстві атмосфери жаху, безвихідності та загального почуття незахищеності з боку держави.

Уряди різних країн на порозі третього тисячоліття потрапили у скрутне політико-соціальне становище через відсутність ефективних правових механізмів протидії окремим видам технологічного (хімічного, біологічного, бактеріологічного) тероризму. Першими кроками формування системи та засобів протидії зазначеним видам технологічного тероризму стало забезпечення регулярного обміну між різними країнами інформацією про терористичні групи, що стали транснаціональними за масштабами дій та охопленням територій. Посилення безпеки аеропортів, електронні способи пошуку вибухових пристроїв у багажі тощо, а також використання озброєних співробітників поліції у забезпеченні безпеки польотів допомогли забезпечити зниження загального рівня терористичної діяльності.

Актуальність теми дослідження. Суб'єкти терористичної діяльності, намагаючись протистояти засобам боротьби з боку суспільства та правоохоронних органів різних держав, удосконалюють свої методи неправомірної діяльності та постійно вишукують інші технологічні засоби злочинного впливу на суспільство. В результаті цього на початку ХХІ століття на позитивний розвиток

суспільно-політичної ситуації у світі постійно посилюється негативний вплив терористичної діяльності чи погроза її застосування з використанням терористами передових наукових (хімічних, біологічних, бактеріологічних) технологій за анонімного здійснення терористичної діяльності (без висунення будь-якими особами будь-яких вимог). Політико-правова протидія подібним сценаріям розвитку терористичної діяльності та мінімізація застосування зброї масового ураження у світі повинні формуватися на основі детального вивчення соціальних протистоянь у світі та передумов, сутності та наслідків високотехнологічної терористичної діяльності.

Стан дослідження. Дотепер у правовій науці формування та характеристика біологічного тероризму та протидії йому в системі правового регулювання суспільних відносин здійснювалися лише в окремих наукових статтях таких науковців, як О.В. Глинська, О.О. Головацький, О.В. Губар, Ю.В. Землянський, В.В. Квасюк, А.І. Комарова, О.О. Крикун, В.В. Крутов, В.І. Курило, В.В. Курзова, В.А. Ліпкан, Ю.А. Лапутіна, Д.Л. Поклонський, М.Ю. Тарасов, К.Ю. Чередниченко та інші. Проте поза межами уваги більшості науковців-правників залишилися такі основні проблеми: 1) виокремлення та деталізація біологічного тероризму з усіх інших сучасних видів високонаукового техногенного (хімічного, бактеріологічного, ядерного) тероризму та його детальне дослідження як суспільно-природного явища; 2) розгляд біологічного тероризму як суто теоретичного політико-правового явища без детального дослідження біологічних агентів та їхнього негативного впливу на організм людини, тварини та стан інших суб'єктів системи біологічного різноманіття; 3) за допомогою отриманих конкретних результатів досліджень, формування у суспільній свідомості чіткої позиції про необхідність побудови правової системи недопущення, локалізації, протидії цьому суспільно негативному явищу.

Метою і завданням статті є дослідити біологічний тероризм як соціально-природничий феномен, природне та суспільне середовище його зародження і функціонування, здійснити короткий аналіз таких суміжних категорій, як ядерний, хімічний, бактеріологічний тероризм та їхній розвиток у сучасному періоді та запропонувати правові заходи протидії поширенню у світі цього виду технологічного тероризму.

Виклад основного матеріалу. Питання біологічної безпеки є важливим складником національної безпеки України. Перебуваючи в тісному політико-економічному контакті зі значною кількістю зарубіжних країн, нашої державі у тому чи іншому випадку можуть загрожувати наслідки проявів біотероризму у світі, про що свідчить аналіз окремих видів терористичної діяльності, що сформувалися та закріпилися у світовому суспільстві у XX столітті та технологічно вдосконалюються XXI столітті. Як вид суспільно-небезпечної діяльності, тероризм може підлягати розмежуванню за різноманітними критеріями. В.А. Ліпкан поділяє тероризм на внутрішній і міжнародний [1, с. 53], а інші науковці проводять розмежування цього протиправного діяння залежно від: О.О. Головацький – суб'єкта [2, с. 19], а О.В. Губар [3, с. 11] та В.В. Квасюк – використаних засобів чи способів здійснення терористичної діяльності [4, с. 47].

С.О. Телешун визначає такі види тероризму: 1) екологічний тероризм як реакція на незадовільний стан довкілля на території України; 2) ядерний тероризм як наслідок стратегічного розташування України на шляху транзиту нелегальних поставок радіоактивних компонентів, матеріалів та ізотопів, а також наявності АЕС на території країни; 3) хіміко-бактеріологічний тероризм як результат низького рівня санітарного й епідеміологічного контролю, системи

сертифікації товарів, що перевозяться через кордони, а також того, що Україна не має матеріально-технічної бази для ліквідації наслідків можливих епідемій [5, с. 65].

У контексті дослідження цієї проблематики, тобто передумов виникнення окремих сучасних видів технологічного тероризму на межі тисячоліть, і з метою формування пропозицій адміністративно-правової протидії йому вважаємо за доцільне охарактеризувати еволюцію розвитку біологічного (бактеріологічного) тероризму порівняно з іншими суміжними злочинними проявами – ядерним, хімічним тероризмом, а також за допомогою здійснення взаємних характеристик встановити причини розвитку біологічного тероризму у XXI столітті та можливості його поширення в Україні.

У контексті розвитку авторської стратегії дослідження запропонуємо аналіз наукової позиції К.Ю. Чередниченко та О.В. Глинської, які зазначають, що стрімкий розвиток технологій у медицині, біології, генетиці, хімії, фізиці та інших природничих науках має не лише позитивні наслідки, але й породжує можливість застосування біологічних і хімічних агентів для досягнення злочинних цілей [6, с. 693].

Для підтвердження власної наукової позиції та позицій інших науковців звернемося до статистичних даних такого змісту. На момент 2014 року за минуле десятиліття у світі відбулися 262 інциденти із застосуванням біологічних агентів. Із них 157 (60%) розглядали як випадки тероризму, 105 (40%) – як карні злочини, включно із шантажем або спробами вбивства. З усіх випадків біологічного терору з 1990 р. і до середини 2001 р. 66% становили помилкові випадки або розіграш, 21% – нереалізовані погрози атаки, 13% – випадки використання біологічних агентів. При цьому 24% із зафіксованих терористичних атак з їх використанням відбувалися на території США. До середини 2001 р. було зареєстровано 77 смертельних випадків, що сталися внаслідок застосування біологічних агентів як у терористичних інцидентах, так і в карних злочинах [6, с. 695].

На нашу думку, ця статистика вказує на наявність проблем щодо запобігання та розкриття протиправної діяльності у сфері технологічного тероризму, а біологічний тероризм є одним із найбільш небезпечних і реальних за ймовірністю учинення терористичних злочинів. Для більш детальної аргументації нашої позиції зробимо аналіз окремих видів технологічного тероризму.

Отже, насамперед звернемо увагу на ядерний тероризм, який припускає використання ядерної зброї та радіоактивних матеріалів. Для здійснення терористичних актів можуть бути використані ядерний вибуховий пристрій, зараження місцевості радіоактивними речовинами без проведення ядерного вибуху, напад терористів на ядерний реактор із наміром його зруйнування й здійснення радіоактивного зараження місцевості. Хоча ядерний тероризм є дуже небезпечним, оскільки в результаті його здійснення ураженню може підлягати велика кількість людей, тварин та іншого біорізноманіття довкілля, проте використання терористами ядерних матеріалів в умовах значного підвищення рівня ядерної безпеки у світі малоймовірно через складнощі в отриманні таких речовин, проблем у їх транспортуванні та з низки інших причин.

У 70–80 рр. XX століття знайшов відображення розвиток такого виду тероризму, як хімічний тероризм. Цей вид тероризму можна визначити як використання небезпечних чи потенційно небезпечних хімічних компонентів проти суспільства, які здатні уразити чи вбити людину. Ці компоненти є широко відомі та смертельні для людини (фосген, гірчичний газ, водневий ціанід, нервовий газ) [1, с. 15]. Хімічний тероризм поділяється на дві основні категорії:

1) розпилення отруйних речовин у замкненому просторі з великим скупченням людей із метою їх знищення; 2) отруєння продовольчих продуктів, води тощо з метою шантажування людей, заподіяння економічного збитку тощо [1, с. 15].

Хоча окремі міжнародні експерти з питань безпеки Н.А. Крючок, В.Н. Лягчук, С.К. Миронов не беруть до уваги можливості використання терористами цього виду зброї, вважаючи, що для терору у світі досить звичайних засобів [7, с. 78], залишається фактом, що хімічна зброя сьогодні занадто доступна, хоча й поступається за інтенсивністю застосування в окремих країнах світу біологічній зброї.

Отже, аналізуючи внутрішню структуру організації та здійснення ядерного та хімічного тероризму, а також позиції науковців та експертів про ймовірність їх вчинення у європейському соціально-економічному середовищі, визначимо як більш реальну можливість – здійснення біотерористичної діяльності, яка в сучасній науці характеризується як «використання біологічних засобів ведення війни (бактерій, вірусів, рикетсії, грибків) проти населення з метою знищення максимальної кількості людей, а також викликати їхні масові захворювання за допомогою хворих носіїв, якими можуть виступати гризуни, комахи тощо» [8, с. 20].

За своїми ознаками руйнівного впливу біологічна зброя (біологічні збудники – гербіциди, дефоліанти, бактеріальні токсини [7, с. 88]), як засіб ураження людей, тварин, посівів і насаджень, повітря у приміщеннях, продуктів харчування, джерел питної води тощо шляхом штучного розпилення аерозолів, з використанням переносників, а також прямим ураженням, стоїть в одному ряду з ядерними та хімічними боеприпасами.

Експерти в галузі захисту населення у надзвичайних ситуаціях зазначають, що привести в дію біологічну зброю можна за допомогою: 1) боеприпасів вибухової дії, що є розривним снарядом із біологічним концентратом, оскільки під час вибуху мікробна культура, яка є в боеприпасах, дробиться на дрібні частки розміром у кілька мікронів для утворення аерозолу; 2) механічних генераторів аерозолів, які складаються з пристрою для подачі бактеріальної суспензії та джерела тиску; 3) розпилювальних пристроїв, що дають змогу створювати бактеріальну хмару шляхом розпилення відповідних суспензій сухих препаратів [7, с. 88].

Ю.А. Лапутіна як експерт у сфері боротьби з тероризмом, досліджуючи медичні аспекти національної безпеки, зазначає, що інфекційні хвороби як наслідки біотерористичної діяльності характеризуються інтенсивністю їх розвитку та поширення – епідемічним (епізootичним, епіфітотичним), який характеризується виникненням і поширенням інфекційних хвороб людини (тварин, рослин), підтримуваний наявністю і взаємодією трьох основних елементів: джерела збудника інфекційної хвороби, шляхів передачі збудника інфекції, сприйнятливих до цього збудника людей, тварин, рослин. Величезну роль у процесі поширення інфекцій, на думку науковця, відіграє сприйнятливість як здатність організму людини, тварини, рослини відповідати за впровадження, розмноження і життєдіяльність патогенних мікроорганізмів комплексом захисно-приспосувальних реакцій, розвитком інфекційного процесу [7, с. 198].

Аналіз різних доктринальних підходів до соціально-політичного складника цієї проблематики біотероризму та його протидії, а також різних засобів терористичної діяльності дав нам змогу встановити головні причини ймовірності використання терористами саме біологічної зброї: 1) біологічні речовини (бактерії, віруси, рикетсії,

грибки) легко і дешево створюються за порівняно короткий час і можуть бути виготовлені людиною, яка володіє на достатньому рівні фаховими знаннями та має відповідне обладнання; 2) навіть у невеликих кількостях така зброя може становити реальну загрозу та є значно дешевшою від ядерної та хімічної зброї. Також встановлено, що в сучасних умовах розвитку новітніх технологій, а також сфер їх застосування актуальність правового забезпечення біологічної (генетичної) безпеки людини в кожній державі набуває все більшої ваги. Проблеми забезпечення біобезпеки, а також протидії біотероризму на державно-правовому рівні в Україні поступово посідають провідне місце, зокрема, у зв'язку із загостренням як політичної ситуації на сході нашої держави, так і нестабільної протягом тривалого часу економічної ситуації.

Висновки. Отже, найбільш небезпечним видом сучасного технологічного тероризму є саме біологічний тероризм, сутністю якого є застосування біологічної зброї, у ролі якої виступають мікроорганізми чи отруйні речовини. Небезпечність такого виду тероризму полягає у відсутності контролю поширення, неможливості швидкого припинення терористичного акту та ліквідації наслідків, а також у великій кількості людських і матеріальних жертв. Відсутність чіткого адміністративно-правового механізму протидії використанню у ролі біологічної зброї збудників різних захворювань людей (тварин, рослин) і здійсненню диверсій на підприємствах, які виробляють біологічні препарати або зберігають колекції штамів мікроорганізмів, а також безконтрольне та необґрунтоване використання сучасних біотехнологій і продуктів, які отримані з її використанням, може призвести до непередбачуваних ситуацій і непередбачуваних наслідків на значних територіях нашої держави. Протидія виникненню біотерористичної діяльності та подолання її наслідків є завданням для представників адміністративно-правової науки, яке може бути вирішено шляхом здійснення досліджень і систематизації доктринального матеріалу для трансформування його у приписи нормативно-правових актів вітчизняного законодавства. Важливою проблемою сьогодні є забезпечення конструктивного підходу до підвищення ефективності чинного комплексу заходів для боротьби з тероризмом, оптимізації способів і методів, засобів і методик його використання у практичній діяльності з припинення терористичних актів. Здійснене авторкою вивчення цієї проблематики дає підстави стверджувати, що максимально ефективним є політико-правовий шлях розв'язання проблеми тероризму як явища планетарного масштабу.

Список використаної літератури:

1. Ліпкан В.А. Тероризм: юридична дефініція та зміст. *Міжвідомчий науковий збірник НДІ «Проблеми людини»*. Київ, 2000. Т. 19 (1). С. 10–24.
2. Головацький О.О. Біотероризм: особливості та тактика протидії. *Південноукраїнський правничий правопис.* 2016. № 1. С. 18–20.
3. Губар О.В. Організаційно-правові засади функціонування системи забезпечення біологічної безпеки України. *Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки*. 2016. Вип. 3–3 (11–12). С. 143–155.
4. Квасюк В.В. Основні підходи до визначення поняття «біотероризм». *Інформація і право*. 2018. № 4 (27). С. 41–48.
5. Телешун С.О. Сучасний тероризм – українські реалії. Окремі політико-правові зауваження. *Політичний менеджмент*. 2005. № 1. С. 163–169.
6. Чередниченко К.Ю., Глинська О.В. Біологічний тероризм як найбільш небезпечний вид терористичного акту (ст. 258 КК України). *Молодий вчений*. 2018. № 10 (62). С. 693–695.

7. Крючок Н.А., Латчук В.Н., Миронов С.К. Безопасность и защита населения у чрезвычайных ситуациях : учебник / под общ. ред. Г.Н. Кириллова. Москва : Изд-во НЦ ЭНАС, 2003. 264 с.

8. Лапутіна А.Ю. Світовий досвід організації та правового забезпечення протидії біологічному тероризму. Наука і практика. *Міжвідомчий медичний журнал. Медичні аспекти національної безпеки*. Вип. № 1 (2). 2014. С. 17–21.

9. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20 березня 2003 р. № 638-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Кравчук Мар'яна Юрїївна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права і процесу Тернопільського національного економічного університету

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Kravchuk Mariana Yuriivna – PhD in Law, Associate Professor at the Department of Criminal Law and Procedure of Ternopol National Economic University

m.yu.kravchuk@tneu.edu.ua

